

УДК 358.4:929 Кијановић Н.(093.2)
355.48(497.1)"1941/1942"(093.2)
COBISS.SR-ID 275291916

Оригиналан научни рад
Примљен: 6. јуна 2018.
Прихваћен: 23. новембра 2018.

Др Милутин Живковић, научни сарадник
ИНСТИТУТ ЗА СРПСКУ КУЛТУРУ,
ПРИШТИНА – ЛЕПОСАВИЋ
e-mail: mzivkovickv@gmail.com

РАТНИ ПУТ ВАЗДУХОПЛОВНОГ КАПЕТАНА НИКОЛЕ КИЈАНОВИЋА (1907–1961) ЗАПОВЕДНИКА МИЛЕШЕВСКЕ БРИГАДЕ ЈВуО*

АПСТРАКТ: Чланак се бави животом капетана Николе Кијановића, родом из околине Пријеполја, с посебним освртом на његову службу као краљевског официра у међуратном периоду и држање унутар структура Југословенске војске у отаџбини (ЈвуО) за време Другог светског рата. Писан је на основу архивске грађе похрањене у Архиву Србије (одељења у Железнику и Карнегијевој), Војном архиву Србије, Историјском архиву града Београда, Архиву историјског одељења Генералштаба Републике Италије у Риму, као и одабране научне литературе и сведочанстава чланова породице.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Кијановић, капетан, пилот, четници, Глишић, Лукачевић, Радовић, Пријеполје, Италијани

Капетан Никола Кијановић био је пешадијски официр, а затим и пилот ваздухопловства Југословенске краљевске војске (ЈВ), с очигледном амбицијом за стално професионално усавршавање. Захваљујући томе изградио је завидну међуратну каријеру. После разбијања Југославије од Сила осовине избегао је заробљеништво и наставио, у граница-

* Рад је написан у оквиру пројекта *Материјална и духовна култура Косова и Метохије* (Ев. бр. 178028), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ма својих могућности, да пружа отпор завојевачу. Кијановић је у редове Југословенске војске у отаџбини (ЈВуО) генерала Драгољуба Михаиловића ступио најкасније до фебруара 1942. године. Више од четрнаест месеци командовао је четницима Милешевског одреда, односно бригаде. За то време био је незаобилазна војна и политичка фигура, умешана у све важније догађаје у пријепољском крају. Његово држање у рату није било без грешака, пре свега оних на борбеном и дисциплинском нивоу. Оне су га, уз неколико епизода колаборације са Италијанима, на крају и коштале заповедничког места. Стиче се ипак утисак да се Кијановић никада није потпуно прилагодио напуштању кокпита авиона и преласку на захтевну герилску борбу коју је наметала ратна свакодневница.

Рођен је 6. децембра 1907. године у месту Сељане (општина Звјезданска)¹, неколико километара удаљеном од Пријепоља. Био је син Димитрија Кијановића и његове друге жене Стамене. Основну школу завршио је у Сељашници, а шест разреда гимназије у Пљевљима.² Одлучио се за војни позив и уписао Нижу школу Војне академије у Београду 1928. године. Дипломирао је три године касније и стекао чин пешадијског потпоручника Југословенске војске. Распоређен је у 24. пешадијски пук у Косовској Митровици, Косовска дивизијска област (Приштина), 3. армијска област (Скопље). При команди ове јединице Кијановић је 3. децембра 1931. године положио заклетву краљу и отаџбини. Две године касније, 1933, налазио се на служби у 56. пешадијском пуку у Ђаковици, на командном месту водника.³

Кијановић се, међутим, није „пронашао” у копненом роду. Привлачиле су га небеске висине, које су током међуратног периода постале безграничан полигон за одмеравање снага софистицираним ратним машинама. Стога је 1934. године завршио Ваздухопловну извиђачку школу у Новом Саду. Затим је распоређен у 3. ваздухопловни/бомбардерски пук у Скопљу,⁴ где је 1936. добио звање pilota – војног извиђача. Усавршавајући се за ту професију, 1937. године прошао је кроз фотографаску школу Команде Ваздухопловних стручних школа у Новом Саду, а две године касније борао је три месеца у Ваздухопловној школи гађања и бомбардовања у Белој Цркви.

¹ Vlad. Marinković, *Rečnik – imenik mesta Kraljevine Jugoslavije* (Beograd: Sveslovenska knjižara, 1930), 411.

² Документ са личним подацима о Николи Кијановићу, 1; Документација је у власништву породице Новаковић, блиске родбине капетана Кијановића. Овом приликом захваљујемо господину Милошу Новаковићу на вредном историјском материјалу који нам је уступио.

³ Војни архив (ВА), Досијеа персоналних података (ДПП), кут(ија) 723, дос(ије) 429; Velimir Terzić, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza*, II (Beograd: Narodna knjiga, 1983), 103.

⁴ V. Terzić, *n. d.*, 113.

Капетан Кијановић крајем двадесетих година (фото: Војни архив Србије)

Капетан Кијановић у пилотској униформи (фото: Милош Новаковић)

Време између тога, крајем 1937. и почетком 1938. године, Кијановић је провео у 1. балонском батаљону у Скопљу, односно при 5. ваздухопловној бази у Нишу – 109. ескадрила 35. ваздушне групе, 42. ескадрила 21. ваздушне групе и Штаб базе. У Нишу се задржао све до јула 1940. године. Затим се до октобра исте године налазио у Краљеву, служећи при Штабу Ваздухопловне школе специјалиста. Априлски рат дочекао је у 33. ваздухопловној бази у Сарајеву, као в.д. ађутанта и припадник 5. ескадриле 3. ваздушне групе 2. ваздухопловног извиђачког пука. У међувремену је, по устаљеном распореду, постао ваздухопловни поручник 1935, а онда и капетан II класе 1939. године.⁵

Нисмо утврдили шта је био разлог његових честих премештаја. Оно што говори архивска грађа јесте да узрок томе није могла бити недисциплина, будући да је за службу често хваљен од претпостављених (само једна забрана од 10 дана без летења у периоду 1934–1941),⁶ а ни физичка неспособност (од 1931. до 1941. године узео само 31 дан боловања). Кијановић је, и поред честих сељења, нашао времена да заснује породицу. Оженио се Надеждом, ћерком проте Божидара Манојловића, родом из Ниша.⁷

Његов летачки дневник говори на који је начин овај краљевски официр вршио службу при ваздухопловству. Од 1934, када је први пут сео у кокпит авиона, до априла 1941. године Кијановић је

⁵ ВА, ДПП, кут. 723, дос. 429; V. Terzić, *n. d.*, 113.

⁶ Књижица летења летачког особља војног ваздухопловства. Кијановић Николa, 16–17, 23, 51, 79; Документација је такође у власништву породице Новаковић.

⁷ ВА, ДПП, кут. 723, дос. 429.

имао 2.314 летова, са укупно 2.244 сата проведена у ваздуху (око 93 дана). С обзиром на обуку, 99% времена по дану провео је на извиђачким и бомбардерским задацима. Притом је са авионом достигао висину од преко 5.000 метара. Током година број Кијановићевих летачких часова стално је растао – од само 34 часа 1934. године, до 514 часова 1940, што сведочи о његовом напредовању на оперативном-техничком нивоу.⁸ То му је омогућило да кроз каријеру стекне искуство управљања различитим летелицама. Били су то: бомбардер-извиђач „бреге 19” (Breguet 19) – типови „лорен”, „јупитер”, „рено” и „хиспано”, ловац-бомбардер „потез 25” (Potez), школски авиони „физир-валтер” и „хенриот-самсон” (Hanriot), као и аутожир.⁹

Напад Сила осовине на Краљевину Југославију 6. априла 1941. године Кијановић је дочекао у Сарајеву. Његово држање током краткотрајног Априлског рата остаје непознаница. За то време је немачка војска, на дан југословенске капитулације, 17. априла, окупирали његов завичај, када је пало Пријепоље.¹⁰ Избегавши заробљавање, Кијановић се у родни крај вратио најкасније до фебруара 1942. године. Ако је то учинио раније, изворна грађа не бележи његово учешће у устанку против усташког режима и(ли) првим фазама грађанског рата између комуниста и ројалиста на простору Полимља.

Било како било, Кијановићев отворени ангажман на страни ЈВуО почиње после 6. фебруара 1942. године, када су четници у садејству са колаборационим снагама генерала Милана Недића, а уз подршку Немаца и Италијана, потиснули партизанске јединице из Нове Вароши и преузели контролу над читавим срезом.¹¹ Недићеве снаге се ту нису зауставиле. Гонећи комунисте избиле су на Лим и овладале деловима Милешевског и Прибојског среза на десној обали реке, иако су припадали италијанској окупационој зони. Сва војна и цивилна власт се затим нашла у рукама генералштабног мајора Милоша С. Глишића (1910–1946), родом из Пожеге.¹²

Он је од генерала Недића постављен на чело новоформираног Санџачког војно-четничког одреда (око 800 бораца), са штабом у Новој Вароши. Јединица је била подељена у две групе. „Нововаро-

⁸ Књижица летења летачког особља војног ваздухопловства. Кијановић Никола, 6–7, 20–21, 100–101.

⁹ Исто, 20, 22, 50, 56.

¹⁰ Мирко Ћуковић, *Санџак* (Београд: Нолит, 1964), 46–48.

¹¹ Битку са партизанима водио је легализовани Пожешки четнички одред под командом капетана Вучка Игњатовића. ВА, Четничка архива (ЧА), кут. 127, ф(асцикла). 10, док(умент) 9, 1; Станислав Краков, *Генерал Милан Недић. Препуна чаша чемера*, II (Београд: Друштво Нова искра, 2012), 90–91.

¹² ВА, ДПП, кут. 457, дос. 684.

шком" је командовао поручник Вук Калаитовић¹³ и она је покривала истоимени срез и пограничне општине суседног Сјеничког среза, насељене хришћанским живљем. Заповедништво над „Милешевском" групом добио је капетан Кијановић, чији су људи били распоређени у селима с десне обале Лима у Милешевском срезу. Јединица је убрзо променила назив у „Милешевски четнички одред".¹⁴ Иако се званично Кијановић налазио под командом Милана Недића, његова лојалност припадала је генералу Михаиловићу, будући да је мајор Глишић био човек ЈВуО убачен међу колаборационе снаге.

Борци Милешевског четничког одреда су у виду тзв. „делова за осматрање на Лиму" распоређени дуж реке од „Бродарева до Кратовске реке", и то у селима Страњани, Ивање, Милешево, Дренова и Челице.¹⁵ Никола Кијановић је штаб јединице сместио у манастир Милешеву. У команди му је асистирао још само капетан Ђоковић. Одред је почетком априла 1942. године имао 156 наоружаних људи, да би се њихов број до половине месеца повећао на око 190 бораца. Они су били разврстани у два батаљона, од којих је сваки имао по четири чете, с командама у селима Милешево и Ивање. Јединица је стајала врло лоше са муницијом и оружјем. Наиме, није имала ни једно аутоматско оружје, а пушке су биле различите производње, што је отежавало набавку муниције. Осим за командне послове, капетан Кијановић је мајору Глишићу служио и за контакте са капетаном Ратком Ђуровићем у Пљевљима, командантом легализованих четника при италијанској дивизији „Пустерија" (Pusteria) и мајором Павлом Ђуришићем у Беранама.¹⁶

Колико се команда Санџачког војно-четничког одреда ослањала на Кијановића говори податак да је преко њега ишла веза са италијанским гарнизонам у Пријепољу. Познајући добро локалне прилике, Кијановић је у вароши одржавао канцеларију официра за везу са 11. пешадијским пуком дивизије „Пустерија" и његовим командантом пуковником Барбиеријем (Barbieri). Канцеларију је водио официр Миленко Обернел, који се служио италијанским језиком и био „изванредно добар" на тој позицији. Он и Кијановић су се посебно посветили куповини италијанског наоружања и другог ратног материјала, за шта је мајор Глишић био врло заинтересован.¹⁷ Раде-

¹³ Исто, кут. 687, дос. 266.

¹⁴ Историјски архив Београд (ИАК), BDS, G-293, Miloš Glišić, 17.

¹⁵ Архив Србије (АС), Ж-30, Збирка фотографија (ЗФ), кут. 206, сл(ика) 5–6.

¹⁶ Исто, сл. 17, 23; ВА, Недићева архива (НДа), кут. 29, ф. 1, док. 29, 2.

¹⁷ ВА, ЧА, кут. 149, ф. 1, док. 4, 2; АС, Ж-30, ЗФ, кут. 206, сл. 17, 41, 67–68; Archivio dell'Ufficio storico dello Stato maggiore dell'Esercito (AUSSME), Comando truppe Montenegro, bus(ta) N–4/494, Stralcio del quadro di battaglia alle ore zero del 14. XII 1941, 1.

ћи на што бољим односима са Италијанима у Пријепољу и следећи наређења претпостављених, Кијановић се легализовао код окупаторских власти и тако прешао у отворену колаборацију.

Он је, ипак, убрзо морао да реферише Глишићу да Италијани нерадо гледају на четничке трупе у њиховој окупационој зони и да им неће дозволити дужи боравак на том простору. Истинитост Кијановићевих речи показала се већ половином априла 1942, када је команда дивизије „Пустерија“ суспендовала одобрење које му је раније дала за ширење одреда на цео Милешевски срез, те забранила отварање четничке канцеларије у Бродареву. Није помогла ни заједничка интервенција мајора Глишића и капетана Кијановића, који су у ту сврху 8. априла боравили код пуковника Барбиерија у Пријепољу. И поред тога Милешевски четнички одред се у тајности пребацио на леву обалу Лима, али му се услед акутног недостатка оружја борбена моћ тек незнатно повећала.¹⁸

Још један важан задатак капетана Кијановића био је што повољније држање према локалним муслиманима. У условима традиционално проблематичних верских односа у пријепољском крају¹⁹ и потпуне колаборације муслимана са Хрватима и Италијанима (која им је донела велику количину оружја),²⁰ то је можда био и највећи изазов за њега. Међу контактима са муслиманима издвајао се онај са командантом њихове милиције хоџом Сулејманом Пачари-

¹⁸ АС, Ж-30, ЗФ, кут. 206, сл. 23, 25, 84; За људство нових јединица у Новој Вароши није било ниједне пушке ни муниције. Стога је Глишић током априла послао Кијановића у Јагодину са писмом у коме моли тамошње власти да врате пушке које су Недићеве снаге тамо однеле после уласка у Нову Варош, почетком фебруара 1942. године. *Исто*, сл. 81.

¹⁹ Милешевски срез је 1941. године имао 10 општина: Бабинску, Бродаревску, Ивањску, Кањску, Комаранску, Милешевску, Страњанску, Великожупску, Звијежданску и Пријепољску. У њима је 1931. године живело 23.606 људи, од којих 12.642 православца и 10.927 муслимана. По подацима Комесарске управе из 1941. године, срез је имао око 25.000 људи, а однос верских скупина је био 60 – 40% у корист хришћана. Прецизније податке о броју становника доноси италијански попис из 1942. године. По њему срез је имао 29.939 лица, међу њима 17.267 православца и 12.672 муслимана. AUSSME, Divisione „Taurinense”, bus. N-7/1273, Relazione sulla situazione politico-militare-economica-Gennaio/Febbraio 1943, Nr. 996, 27. II 1943, 1; ВА, НДа, кут. 138, ф. 34, док. 1, 1; Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31. III 1931. godine, knj. 1 (Београд: Државна штампарија, 1937), 119; *Исто*, knj. 2, 119.

²⁰ Само су усташке власти после повлачења из Полимља, септембра 1941, локалним муслиманима оставиле око 2.000 пушака, са доста муниције. Милутин Живковић, *Независна држава Хрватска у Србији 1941. Усташки режим у Прибоју, Пријепољу, Новој Вароши и Сјеници* (април-септембар 1941), (Београд: Друштво историчара Србије „Стојан Новаковић”, 2018), 248.

зом из Хисарџика.²¹ Мајор Глишић саветовао је Кијановићу да му се приближи, придобије га за борбу са партизанима и успостави „добре пријатељске везе”. Познајући боље од свог надређеног конфесионалне проблеме у свом завичају, Кијановић се са тим није слагао и углавном се трудио да Пачариза и његове људе оружаном сузбије или да их „дискредитује” код Италијана.²²

Исправност његовог мишљења показаће се већ крајем априла 1942. године. После једне партизанске акције у селу Велика Жупа код Пријепоља, хоџа Пачариз је са италијанском војском 24. априла упао у село и почео да „пљачка, убија, пали” српска домаћинства. Покрадена стока је затим отерана за Хисарџик и Сјеницу. Кијановић није могао да спречи то насиље јер му је прелазак на леву обалу Лима био забрањен, а с окупатором је у рације ишла само муслиманска милиција.²³

Убрзо је Пачариз направио нови инцидент. Дана 29. априла послао је групу људи у српско село Ташево да успоставе караулу. Када је чуо за то, Кијановић је послао четнике који су оружјем приморали муслиманске милиционере да се повуку.²⁴ Да би се осветио, Пачариз је наредног дана покушао да нападне четничке положаје у селу Милешеви. То је, ипак, била лажна узбуна јер је муслимански командант отишао на другу страну. Он је заједно са италијанском војском упао у село Расно, растерао народ, претресао куће Срба који су имали родбину у партизанама и поцепао јавно једну српску заставу.²⁵ Кијановић је опет само могао да констатује да су се хоџини људи „прилично осилили те да је неопходно да им се некако стане на крај”. За оружану акцију коју је прижељкивао, међутим, није било довољно оружја.²⁶ Сукоб на релацији Кијановић – Пачариз настави-

²¹ Хоџа Пачариз је у фебруару 1942. године имао под командом 200 људи наоружаних пушкама и с три пушкомитраљеза. Са њима је оперисао простором Тријебине – Гоње – Лопиже – Караула – Милошев До – Каћево – Ташево – Хисарџик (где му је био штаб). Од Италијана је добио чин капетана и униформу, коју је јавно носио. До почетка 1943. године имао је 500 пријављених бораца, 10–15 пушкомитраљеза и један минобацач. АС, Ж-28, НОР, кут. 14, ф. Усташко повереништво за Санџак, 14898, Саслушање Шећерагић Мустафе, котарског повереника из Нове Вароши, 1; AUSSME, Divisione „Taurinense”, bus. N-7/1273, Relazione sulla situazione politica-militare del settore di Prijepolje per il mese di gennaio 1943, Nr. 175, 24. I 1943, 3; АС, Безбедносно-информативна агенција (БИА), збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Изјаве и саслушања, 209.

²² АСЖ, Ж-30, ЗФ, кут. 206, сл. 67–68.

²³ Исто, сл. 32, 40–41, 43.

²⁴ Исто, сл. 32.

²⁵ ВА, Народноослободилачка војска Југославије (НОВЈ), кут. 1671, ф. 10/І, док. 10, 1.

²⁶ АСЖ, Ж-30, ЗФ, кут. 206, сл. 33.

ће се и наредних месеци, додуше у измењеним околностима и, срећом, без већих оружаних борби.

Требало би поменути да рад капетана Кијановића није био без грешака. О томе говори критика која му је стигла од штаба Санџачког војно-четничког одреда, односно капетана Марковића, 25. марта 1942. године. Пребачено му је да се нередовно јавља команди, као и да је необазрив на текуће догађаје. Крајем марта је, наиме, у Милешевском срезу боравио санитарни генерал Ивковић, послат из Београда у инспекцију. Из неког разлога Кијановић није пријавио његов долазак и стога је добио укор. Пошто се заповедник Милешевског четничког одреда побунио, критици се придружио и мајор Глишић, што је „приземљило” бившег ваздухопловца.²⁷

Заједничким напором мајора Глишића, мајора Павла Ђуришића, али несумњиво и капетана Кијановића, до почетка маја четници су добили преко потребну подршку окупатора за обрачун са комунистима. О томе је Кијановић 1. маја реферисао мајору Глишићу.²⁸ У великој акцији коју су током маја и јуна 1942. године предузеле снаге Италијана, генерала Недића и генерала Михаиловића у Милешевском, Бијелополском, Пљеваљском, Прибојском, Жабљачком и Фочанском срезу, учествовао је узео и Милешевски четнички одред. Према оперативном плану капетан Кијановић је добио задатак да у садејству са Самосталним четничким одредом артиљеријског капетана II класе Николе Бојовића и људством поручника Калаитовића из Нововарошког среза (укупно око 400 четника) нападне јаке комунистичке снаге на Каменој гори (II Златарски батаљон).

Борбе су почеле 16. маја. Иако су четници остварили извесан успех, њихов покушај да одбаце партизане са добро утврђених положаја према Пљеваском срезу завршио се тешким поразом наредног дана.²⁹ Према комунистичкој документацији, четници су тада изгубили 24 борца, шесторица су заробљена, а већа количина оружја, муниције и документације је заплењена.³⁰ Изгледа да је Никола Кијановић био један од виновника пораза. Капетан Бојовић писао је претпостављенима да су он и капетан Ђоковић дезертирали са положаја. Поручник Јеловац је био још експлицитнији, изјавивши да је Кијановић у Милешевском срезу направио „велику свињарију”. Да се није радило о неоснованим оптужбама показује чињеница да је Кијановић избачен из даљих операција против партизана, док је

²⁷ Исто, сл. 12.

²⁸ Исто, сл. 33, 34; AUSSME, Divisione „Venezia”, bus. N-5/811, Dal Comando 83. fanteria al Comando divisione „Venezia”, Nr. 2115, 22. V 1942, 1.

²⁹ М. Ђуковић, н. д., 316.

³⁰ ВА, НОВЈ, кут. 1671, ф. 10/1, док. 13, 1.

његов колега Ђоковић разоружан и затворен у Новој Вароши. Људство Милешевског четничког одреда следило је своје команданте и утекло са положаја све до Пријепоља, одбијајући да се поново укључи у борбу.³¹

Услед потреба на фронту Кијановић је брзо „рехабилитован”. Већ почетком јуна затичемо га у акцијама мајора Глишића против партизана у долини Дрине (сектор Фоча–Горажде), које су се завршиле потпуном победом четника.³² Повлачење комунистичких снага изазвало је масовно дезертирање бораца из њихових редова, што је неминовно отворило питање третмана бивших партизана. Пошто није било званичног става, сваки командант се према њима држао по сопственој вољи. Капетан Кијановић је сматрао да се пребези морају прихватити, никако стрељати. Свим лицама за које је сазнао да су били партизани послао је, још у току борби, писма помиловања. На тај начин је успео да њих око 50 приволи да напусте комунистичке редове и врате се кућама широм Милешевског среза. Кијановић се, затим, за њих заложиио код мајора Глишића, обећавајући да ће их касније затворити у посебан логор (који никада није формиран).³³

Међутим, ратна епизода мајора Глишића у Старом Расу ближила се крају. Након избацивања партизана из сектора под контролом дивизије „Пустерија”, италијанске власти нису виделе сврху задржавања четничких снага у њиховој окупационој зони. Стога су крајем јуна реокупирале Нову Варош и без сукоба потисле четнике ка Ужицу. Тамо је, потом, Глишић ухапшен од Немаца, 2. августа 1942. године, због сарадње са генералом Михаиловићем. Убрзо је интерниран у логор Маутхаузен у Аустрији.³⁴ Санџачки војно-четнички одред расформиран је у јулу. Уместо њега Италијани су организовали легализовани четнички одред од 200 људи, са седиштем у Новој Вароши. На његово чело дошао је поручник Калаитовић. Све остале четничке команданте, укључујући и капетана Кијановића, Италија-

³¹ Дезертерство и недисциплина били су честа појава у четничким редовима, па Кијановићево држање није било усамљено. Управо је поручник Јеловац одбио Бојовићево директно наређење да организује интендатуру у позадини фронта и самоиницијативно у току битке отишао у Пљеваљски срез. Команда Санџачког војно-четничког одреда је, такође, оштро критиковала људство поручника Калаитовића, пишући да оно „бежи и само бежи”. ВА, ЧА, кут. 140, ф. 3, док. 2, 1; Исто, кут. 142, ф. 4, док. 14, 1; Исто, кут. 295, ф. 1, док. 3, 3, деп(еша) 238, 240; ВА, НОВЈ, кут. 1671, ф. 10/1, док. 16, 1; АС, Ж-30, 3Ф, сл. 114, 117, 121, 132; М. Ђуковић, *н. д.*, 318.

³² ВА, НОВЈ, кут. 223, ф. 12, док. 5, Записник са IX саслушања мајора Војислава Лукачевића при ОЗН-и за Црну Гору, Боку и Санџак, Цетиње, 23. III 1945. године, 15.

³³ АС, Ж-30, 3Ф, кут. 206, сл. 165–166.

³⁴ ИАБ, BDS, G–293, Glišić Miloš, 10, 35, 55–57, 61.

ни су почев од јула сматрали за непријатеље.³⁵ Кијановић је и поред тога остао на линији ЈВуО, пребацивши своје деловање у илегалу. Првенствено се ангажовао на прикупљању остатака људства расформираног Санџачког војно-четничког одреда у своју јединицу.³⁶

Реогранизацијом четничких снага у Полимљу, у јесен 1942. године настаје Милешевски корпус ЈВуО. Јак подстицај стварању јединице дат је на састанку четничких команданата у Колашину 15. септембра.³⁷ Његов иницијатор био је мајор Павле Ђуришић, који је после Глишићевог хапшења, уз подршку генерал Михаиловића, али и Италијана, преузео команду над свим четничким снагама у Црној Гори и Старом Расу. Састанку је присуствовао и капетан Никола Кијановић са капетаном Бојовићем, поручником Калаитовићем, поручником Вуколом Томићем (Прибојски срез), поручником Јованом Јеловцем (Пљеваљски срез) и поручником Ратком Кривокапићем (Сјенички срез).³⁸

На конференцији су, између осталог, донети следећи закључци: да се у најкраћем року доврши формирање бригада и нижих јединица, да се снаге раздвоје на јединице I, II и III позива и почне са њиховом обуком, да најбоље наоружане и устројене јединице, са најспособнијим командним особљем, буду I чете, али без старосног органичења бораца, да се приступи повезивању са суседним командама, по могућности телефоном, да се почне са агилном прочетничком пропагандом, да се израде операцијски дневници, спискови свих бораца, официра и подофицира, као и сумњивих лица на територији бригада итд.³⁹

На трагу ових одлука, у октобру и новембру формиран је Милешевски корпус, на челу са капетаном Војиславом Лукачевићем, будућим заповедником команде Старог Раса. Као његов саставни део јавља се Милешевска бригада под командом капетана Кијановића, која је у ствари била ојачани Милешевски четнички одред. Кијановић је штаб јединице овога пута сместио у родно Сељане. За његовог начелника поставио је резервног поручника Милинка Радовића. Функцију команданта Милешевског среза вршио је наредник Нови-

³⁵ AUSSME, Divisione „Pusteria”, bus. N-5/821, Comando 7. reggimento alpini, Banda di Nova Varos, Nr. 2220, 8. VII 1942, 1-2.

³⁶ AUSSME, Comando truppe Montenegro, bus. N-5/820, Comando truppe Montenegro, Notiziario Settimanale Nr. 23 (3-9. VIII 1942.), 2-3.

³⁷ *Ibid*, Comando truppe Montenegro, bus. N-5/820, Notizario n. 158 del giorno 15. IX 1942, Nr. 6173, 3.

³⁸ ВА, ЧА, кут. 132, ф. 2, док. 38, 1; Кијановић је у друштву са Калаитовићем, Томићем, Јеловцем и Бојовићем стигао у Колашин преко Пљеваљског среза. ВА, ЧА, кут. 132, ф. 1, док. 23, 1-2.

³⁹ ВА, ЧА, кут. 138, ф. 1, док. 5, 1-2.

ца Кијановић, Николин брат, а команданта Пријепоља Војо Дојчиновић (заменик Душан Обућина). Бригада је била подељена на три баталјона – Милешевски (поручник Крсто Адамовић), Звијездански (резервни потпоручник Сретко Матовић) и Бабинско-толачки (потпоручник Милојко Шиљак). Укупно 850 четника, али и даље слабо наоружаних. То је вероватно био један од разлога зашто је капетан Лукачевић ову бригаду сматрао најлошијом јединицом у свом корпусу.⁴⁰

Стварање разгранате мреже ЈВуО у пријепољском крају није прошло испод радару окупаторских власти. Команда 3. пешадијског пука дивизије „Тауриненсе/Taurinense”, распоређеног у Пријепољу (августа 1942. године сменила „Пустерију”), заробила је 1. новембра 1942. године капетана Кијановића и поручника Радовића у штабу у Сељанима, те разоружала присутне четнике. У њиховом хватању учествовао је изгледа и Сулејман Пачариз са својом милицијом. Кијановић је ухапшен због, како је наведено у италијанском извештају, рада на стварању политичко-војне организације која није под контролом окупатора, а у корист генерала Драгољуба Михаиловића. Пуштен је на слободу тек четрдесетак дана касније, 8. децембра, после личне интервенције мајора Ђуришића. Током боравка у затвору у Пријепољу Кијановић је саслушаван неколико пута, приликом чега је дао детаљан опис састава Милешевске бригаде и целог Милешевског корпуса ЈВуО. Иако је после пуштања наставио са радом за Лукачевића и Михаиловића, италијанске власти га више нису узнемиравале, сматрајући га безопасним по њихове интересе.⁴¹

То је у много чему Кијановићу олакшало посао на припреми Милешевске бригаде за борбу са муслиманским милицијама у Старом Расу почетком 1943. године. Биле су то масовне четничке операције које су обухватиле територију Бијелопољског, Прибојског, Пљеваљског и Чајничког среза.⁴² У две акције јануара и фебруара 1943. године дејствовало је око 10.000 четника, међу којима и они из пријепољског краја, иако борбе нису дотакле Милешевски срез. Због лоше организације јединице, али и ометања од људи хоће Па-

⁴⁰ ВА, НОВЈ, кут. 223, ф. 12, док. 5, Записник са XI саслушања мајора Војислава Лукачевића при ОЗН-и за Црну Гору, Боку и Санцак, Цетиње 24. III 1945. године, 20а; АС, БИА, збирка 266, Историјат Пријепоља, ф. Квинслиншке и окупаторске војне и цивилне власти, 1, 5.

⁴¹ AUSSME, Divisione „Taurinense”, bus. N-7/1223, Comando 3. reggimento alpini, Capitano Kijanovic, Nr. 438, 27. II 1943, 1; Ibid, bus. N-7/1220, Comando 3. reggimento alpini, Relazione sulla situazione politico-militare del settore per il mese di dicembre 1942, Nr. 798, 2, 3; ВА, ЧА, кут. 19, ф. 1, док. 27, 1; Исто, док. 44, 1.

⁴² Током акција страдало је неколико хиљада муслиманских цивила и бираца. М. Живковић, н. д., 298–299.

чариза, Кијановић је успео да мобилише само 200 бораца.⁴³ Људство Милешевске бригаде било је сврстано у „Прибојску групу”, коју је водио поручник Калаитовић уз асистенцију резервног пешадијског поручника Пријовића⁴⁴ и капетана Кијановића. Током борби погинуо је велики број муслиманских милиционера, али и цивила. За страдање оних у Прибојском срезу током низа ратних злочина, директну одговорност носе ова тројица команданата ЈВУО.

Четници Прибојске групе су, на пример, 5. фебруара 1943. године само у селу Касидоли код Прибоја убили 227 муслимана мештана. Већина их је заклана хладним оружјем или жива запаљена у својим кућама.⁴⁵ Борци Милешевске бригаде напали су и суседна муслиманска села Потоке и Пожегрмац, те и тамо вршили ликвидацију цивила. Никола Кијановић је затим покушао да се разрачуна и са Сулејманом Пачаризом. Стога је наредио мобилизацију свих православаца из Сељана и околине, па је Милешевска бригада достигла пун борбени потенцијал. Због тога је муслиманско становништво из села око Пријепоља 7. фебруара пребегло у варош. Било је укупно 457 жена и деце који су утекли из Звијезда, Милешева, Велике Жупе и Ивања.⁴⁶ До напада на муслимане у Милешевском срезу ипак није дошло, захваљујући пре свега залагању поручника Миланка Радовића и локалних италијанских власти.⁴⁷

Сукоб између два четничка команданта, који се у овоме називао, заоштрио се наредних месеци. Његова кулминација указала је на све недостатке Милешевске бригаде као војне јединице. Капетан Кијановић је, наиме, за поменуте сукобе са старорашким муслиманима успео да мобилише велики број бораца, али када је већ марта 1943. године покушао да окупи људство за борбе са партизанима у источној Босни, резултат је био поражавајући. На његов први позив нико се није одазвао због, како се наводи, „разорне комунистичко-партизанске пропаганде из Пријепоља”. Сваки следећи покушај имао је мање-више исти епилог. Једном приликом четнички коман-

⁴³ AUSSME, Divisione „Taurinense”, bus. N-7/1273, Comando 3. reggimento alpini, Nr. 196, Informazioni, 1; Ibid, Nr. 262, Informazioni, 6. II 1943, 1.

⁴⁴ ВА, ДПП, кут. 1433, дос. 894.

⁴⁵ АС, БИА, збирка 271, Историјат Прибоја, ф. Извршене акције окупаторских и квинслиншких снага на терену МНО Фоче у току окупације, 15.

⁴⁶ AUSSME, Divisione „Taurinense”, bus. N-7/1273, Comando 3. reggimento alpini, Nr. 417, Relazione sulla situazione politica-militare-economica del settore di Prije-polje per il mese di febbraio 1943, 3-5; Ibid, Nr. 269, Informazioni, 7. II 1943, 1; Ibid, Nr. 319, Informazioni, 13. II 1943, 1.

⁴⁷ Ibid, Situazione nel Sangiacato, Nr. 999, 27. II 1943, 3-4.

данци који су кренули да прикупљају борце по селима умало нису погинули од руку сељака које су новачили.⁴⁸

Поручник Радовић је, међутим, кривицу за неиспуњавање директних наређења капетана Лукачевића о мобилизацији пребацио на Николу Кијановића. У јавном документу, упућеном штабу Милешевског корпуса ЈВуО, он је навео да се месецима није слагао са својим претпостављеним и да је он виновник лошег стања у одреду.⁴⁹ Оптужбе против Кијановића стигле су убрзо до капетана Лукачевића, који је вероватно под утиском пропале мобилизације одлучио да га уклони са положаја заповедника Милешевске бригаде ЈВуО. Ту замисао спровео је у дело 11. априла 1943. године. Кијановићев тужилац, поручник Радовић, постао је нови старешина бригаде.⁵⁰

Ту, међутим, није био крај Кијановићевим невољама. Капетан Лукачевић је, убрзо пошто га је сменио, покренуо дисциплински поступак против Кијановића због наводног шверца партизанског трофејног оружја. Лукачевић је био киван на Кијановића и због његовог слабог држања током периода када је био заробљен од Италијана.⁵¹ Све оптужбе уоквирила је пресуда Преког суда Милешевске бригаде из јуна 1943. године, у којој је стајало да се „капетан Никола Кијановић ухвати и са њим по кратком поступку ликвидира”. Потписали су је поручник Радосав Николић, командант Нововарошке бригаде и поручник Радовић.⁵² Кијановић се првобитно склонио у Сељане, али пошто су хајке његових бивших сабораца постале учестале, спас је морао да потражи у границама окупиране Србије.

Кривица која му је приписивана остала је, међутим, недоказана. Ни капетан Лукачевић, ни поручник Радовић нису изнели чврсте доказе за оптужбе којима су га теретили. Кијановићев наследник на месту команданта Милешевске бригаде поручник Радовић се, такође, неколико месеци касније нашао у сличној ситуацији, јер га је Војислав Лукачевић оптужио за проневеру новца и силовање једне жене на Златару. Не желевши да се суочи са надређеним официром, Радовић је напустио ЈВуО и побегао Немцима у Сјеницу.⁵³

⁴⁸ ВА, ЧА, кут. 143, ф. 1, док. 13, 3–4.

⁴⁹ Миодраг Радовић, *Партизанска Дренова. Хроника НОБ-а* (Пријепоље: Самоуправна интересна заједница културе општине, 1979), 133, 136.

⁵⁰ ВА, ЧА, кут. 143, ф. 1, док. 13, 3–4.

⁵¹ ВА, НОВЈ, кут. 223, ф. 12, док. 5, Записник са XI саслушања мајора Војислава Лукачевића при ОЗН-и за Црну Гору, Боку и Санџак, Цетиње 29. III 1945. године, 22а, 29.

⁵² М. Радовић, *н. д.*, 137–138.

⁵³ ВА, НОВЈ, кут. 223, ф. 12, док. 5, Записник са XI саслушања мајора Војислава Лукачевића при ОЗН-и за Црну Гору, Боку и Санџак, Цетиње 29. III 1945. године, 22а.

Даља судбина капетана Кијановића, на другој страни, прилично је маглопита. Једно време се крио у Нишу, у кући свог таста проте Манојловића.⁵⁴ Јануара 1944. године ухапсиле су га локалне немачке власти. До 28. јануара већ је био пребачен у логор на Бањици. Његов прави идентитет је изгледа остао непознат, с обзиром на то да је у текућој документацији заведен као „радник”. То је, ипак, кратко трајало. Гестапо је убрзо схватио да се ради о бившем пилоту Југословенске војске. Кијановић је, стога, 3. марта пребачен у њихов истражни затвор у згради Окружног суда у Улици краља Александра бр. 5.⁵⁵ Према сведочењу четничког команданта Манета Пешута из Плашког, бивши ваздухопловац је у групи са њим, мајором Тозом Манојловићем и потпуковником Ристићем средином 1944. године пребачен у сабирни логор за ратне заробљенике код Штразбурга, на североистоку данашње Немачке.⁵⁶ Убрзо потом је пребачен у један логор у Холандији.⁵⁷

Из заробљеништва га ослобађају савезничке трупе крајем 1944. или почетком 1945. године, само неколико сати пошто је случајно избегао сигурну смрт.⁵⁸ Никола Кијановић је после рата отишао у Енглеску и настанио се у Лондону. Скинуо је униформу и бавио се административним пословима. Поново се оженио, овога пута са Рускињом Аном пореклом из Литваније, коју је упознао током логоровања. Из овог брака су му се родила и два сина: Андрија (1949) и Александар (1951). Кијановић је издржавао и породицу своје сестре Милице Новаковић, која је остала у Србији. Умро је 1961. године у Лондону, не вративши се у међувремену ниједном у завичај. Три године касније, 1964, комунистички режим га је амнестирао.⁵⁹

На неколико места могли смо видети како је изгледала војна каријера капетана Кијановића до почетка Другог светског рата у Југославији. Одликовале су је стално напредовање и, сходно томе, постављење на неколико важних положаја. Поменимо његово дошко-

⁵⁴ Документ са личним подацима о Николи Кијановићу, 1.

⁵⁵ Evica Micković, Milena Radojčić, Aleksandar Marušić, Goran Davidović, *prir. Logor Banjica: logoraši. Knjige zatočenika koncentracionog logora Beograd-Banjica*, том II (Beograd: Istorijski arhiv Beograda, 2009), 410, in(ventarski) br(oj) 19203.

⁵⁶ Мане Пешут, „Са животних стаза 1941–1945. године”, *Гласник српског историјско-културног друштва 'Његош'*, LXXVIII, (1998), 99.

⁵⁷ Документ са личним подацима о Николи Кијановићу, 2.

⁵⁸ Непосредно пред долазак савезничких трупа Немци су почели да ликвидирају логораше. Кијановић се спасао тако што се сакрио иза улазних врата када су чувари упали у његову ћелију. Интервју са унуком капетана Кијановића Милошем Новаковићем, Београд, Србија, 4. X 2018. године.

⁵⁹ Исто.

ловавање при Ваздухопловној извиђачкој школи у Новом Саду и прелазак из пешадије у ваздухопловство (уз свршени фотографски и бомбардески курс 1937, односно 1939. године). У периоду 1934–1941. Кијановић је имао више од 2.300 летова на седам различитих типова леталица, са укупно 2.244 сата проведена у ваздуху. Поред тога што је био распоређен у ваздухопловним јединицама и установама широм земље (Скопље, Ниш, Краљево, Сарајево), једно време је провео и у Штабовима 5. и 33. ваздухопловне базе, те Ваздухопловне школе специјалиста.

Ратна каријера била је мање блистава, мада је Кијановић 1942. и у првој половини 1943. године био истакнута личност у Пријепољу и околини. О томе говори низ функција које је обављао: заповедник Милешевског четничког одрада и касније, Милешевске бригаде ЈВуО, официр за везу са италијанским гарнизомом у Пријепољу, те легализованим четничким командама у Пљевима и Беранама, делегат тајне четничке конференције у Колашину септембра 1942. године, учесник свих већих операција у Црној Гори и Старом Расу (напад на партизане средином 1942. и акције против муслиманских милиција почетком 1943) итд. Од не мањег значаја су и његова директна дописивања са водећим четнички командантима са ових простора – мајором Глишићем, мајором Ђуришићем и капетаном Лукачевићем.

Може се, с друге стране, рећи да се Кијановић ипак није најбоље снашао у условима неконвенцијалног грађанског и верског рата који је вођен на територији Старог Раса. На овакав закључак нас упућују: дезертирање Милешевског четничког одреда са Камене горе под његовом командом; тешке оптужбе поводом тога од колега официра Бојовића и Јеловца; тесна сарадња са окупатором, укључујући и одавање поверљивих података о структури локаних снага ЈВуО током боравка у италијанском затвору; неуспешна мобилизација Милешевске бригаде марта и априла 1943. године; чести проблеми са милицијом хоће Пачариза; свађа са потчињенима (поручник Радовић); насиље над цивилним муслиманским становништвом итд.

Мора се ипак узети у обзир да су проблеми с недисциплином и slabим борбеним духом код људства прожимали већину јединица ЈВуО, да су оптужбе на Кијановићев рачун долазиле углавном од људи који су и сами чинили сличне изгреде (Јеловац, Радовић), да су комунисти били добро организовани у пријепољском крају, да је хоћа Пачариз под својом комадном имао доста јачу јединицу. Тек на овај начин добијамо комплетну слику о ратном путу ваздухопловног капетана Николе Кијановића, изазовима на које је наилазио и степену успеха с којим их је решавао.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

Архив Србије, фонд Безбедносно-информативне агенције (збирке 266, 271), Збирка фотографија (Ж-30)

Archivio dell'Ufficio storico dello Stato maggiore dell'Esercito, divisione „Pusteria“, „Taurinense“, „Venezia“, „Comando truppe Montenegro“

Војни архив, Досијеа персоналних података, Четничка архива, Недићева архива, Архива Народноослободилачке војске

Историјски архив Београд, БДС

Документација у поседу породице Новаковић, родбине капетана Кијановића

Литература

Краков Станислав, Генерал Милан Недић. *Препуна чаша чемера, II* (Београд: Друштво Нова Искра, 2012).

Marinković Vlad., *Rečnik – imenik mesta Kraljevine Jugoslavije* (Beograd: Sveslovenska knjižara, 1930).

Terzić Velimir, *Slom Kraljevine Jugoslavije 1941. Uzroci i posledice poraza, II* (Beograd: Narodna knjiga, 1983).

Пешут Мане, *„Са животних стаза 1941–1945. године“, Гласник српског историјско-културног друштва 'Његош' "*, LXXVIII (1998).

Ђуковић Мирко, *Санџак* (Београд: НОЛИТ, 1964).

Dr. Milutin Živković, Research Associate,

INSTITUTE FOR SERBIAN CULTURE,

(PRIŠTINA LEPOSAVIĆ)

WAR PATH OF THE AVIATION

CAPTAIN NIKOLA KIJANOVIC (1907–1961)

COMMANDER OF THE MILESEVO BRIGADE

(Summary)

The article describes the life of Captain Nikola Kijanovic who descended from the surroundings of Prijepolje. It particularly focuses on his career as the king's officer in the course of the interwar period, i.e. his behaviour within the structures of Yugoslav Army in the Homeland during the Second World War. The successful pre-war career, crowned with two promotions and transfer to the air force of Yugoslav Army, was followed by, in many aspects, less glittering wartime career. Captain Kijanovic was less successful in his efforts to levitate, under the circumstances of devastating ideological and religious war, between the interests of legal and illegal Chetniks, Italian occupier and his compatriots in the area of his hometown Prijepolje. Thereby, his devoted work for Yugoslav Army in the Homeland cannot be denied. Competent authorities, however, dismissed him from the service and even sought his liquidation in mid-1943. Fleeing from the former fellow soldiers, Kijanovic was caught by GESTAPO at the beginning of 1944 and consequently spent the last years of war in the dungeons of German prisons far away from the heights he once used to fly at.

KEY WORDS: Kijanovic, captain, pilot, chetniks, Glisic, Lukacevic, Radovic, Prijepolje, Italians